A C A D E M I A   R O M Â N A
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III   TOMUL XIX   MEM. 6

COMEMORAREA LUI GIACOMO LEOPARDI

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 2 Aprilie 1937

Italia comemorează pe Giacomo Leopardi, şi între naţiile cărora numele acestui cântăreţ al fatalităţilor vieţii, al durerii cuprinse li trezeşte un adânc răsunet în existenţa însăşi, al râvnirii către timpuri mai nobile, mai senine şi mai fericite, dar şi al silinţilor către o mai fericită soartă a patriei,a naţiei sale, de un aşa de mare trecut şi de o aşa de grea suferinţă, ni putem cere şi noi un modest loc.

Şi poate chiar, într'o vreme când ieşim din imitaţia înaintaşilor noştri în cultură pentru a gândi după firea noastră însăşi, aceste cuvinte româneşti să cuprindă şi observaţii care au scăpat altora şi judecăţi care, cu toată erudiţia istoricilor literari, de o metodă aşa de sigură, poate chiar prea sigură, astăzi, nu s'au rostit încă.

Dar noi n'am ales din Leopardi ceea ce formează de sigur adevărata lui esenţă şi marele lui merit.

Se cunoaşte o destul de scurtă viaţă, cu totul nenorocită. Se vede acel cuib de părăsire şi singurătate, care era, în spre Adriatica mai mult pustie în acele părţi, vechiul cuib de feudalitate aspră Recanati, în posesiunile Bisericii, care se înfăţişa acolo ca exploatatoarea seculară, nedând niciun îndemn celor exploataţi de dânsa. In apropiere, sanctuariul din Loreto cu perândarea pelerinilor internaţionali. O familie tristă şi destul de săracă, de nobili decăzuţi şi înăcriţi, ceva ca negrul

cuib breton al lui Chateaubriand. In față, nicio carieră și nicio chemare.

Copilul e slab și menit necontenitei suferinți fisice, care-i va amărî până la capăt zilele singuratece. O biată iubire neîmpărtășită, pe care o taie soarta, și în această privință vitregă:

O, Nerino, în inimă-mi stă
Doamnă, iubirea cea veche. Dacă 'n serbări câte-odată
Și 'n adunări eu apar, îmi spun în mine:
In adunări și 'n serbări nu mai ești tu, Nerino.
Nu te apropii, nu te mai miști.
Dacă se'ntoarce un Maiu, și fiori dau, și cântec
Cei ce iubesc copilelor lor,
Eu zic: Nerina mea, pentru tine
Nu se întoarce lumina, nu se întoarce iubirea.

Din muceda viață de acasă, din vitregia soartei față de orice dorință a lui, din lipsa de orice înțelegre, de orice sprijin, de orice speranță — căci, spune el, nici speranța măcar nu-i este îngăduită —, bietul suflet, închis în neîndestulătorul, necontenit durerosul trup care se cerea împrietenit și iubit, încunjurat de acea simpatie care face să rodească și mai puternic talentele înăscute, iese blăstămul, teribilul, veșnic repetatul blăstăm pe care-l aruncă, nu asupra oamenilor atacați ca atari și osebit, ci asupra existenței însăși, cu nemiloasele-i condiții. Dincolo de viață, care e așa, care nu poate fi altfel, fiindcă osânda de neînlăturat apasă asupra ei, nu mijește nimic. Nu-l mângâie sunetele clopotelor care întovărășesc pe cele dela Loreto, casa închinărilor, dar și a darurilor de pretutindeni, cântărite și trecute la catalog, acel lăcaș sfânt pentru atâtea dureri și nădejdi, care i se va fi părut o capiște a îndurărilor divine care se câștigă și se vând. El a fost necontenit în afară de creștinismul oficial, încremenit în forme și fără nimic din acea intimitate de care a simțit, zădarnic, atâta nevoie. In vremea când atâția Italieni, sprijinitori ai Francesilor, pe cari, ca și acel Alfieri pe care l-a prețuit și cu care, cum vom vedea, se asamănă așa de mult prin aceeași voință a vremii, nu i-a desprețuit numai, ci i-a urît, visau

de înfrățirea, înălțarea și fericirea omenirii întregi, socotită ca de aceiași fire, prin democrația revoluționară, cu creațiunile ei republicane, lui această ilusie, stropită cu atâta sânge, pătată cu atâtea păcate și mai ales însemnată de la început cu atâta prostie, nu-i inspiră decât un adânc desgust. Intr'un nou creștinism mistic, așa cum îl proclama manifestul literar al lui Chateaubriand, pe care l-a cunoscut din primele sale lecturi și care trebuia să deie literaturii și cugetării italiene pe un Manzoni, nu-și caută niciun razim acela care, și în oposiție cu spiritul clerical, ca și prin însuși instinctul său fundamental, se simția și crescuse păgân.

Acela care a murit la Neapole în 1837 a apucat vremea când se proclama supt un steag de revoluție universală posibilitatea unei noi Italii, a lui Mazzini, care nu era încă zeul lumii noi cerând jertfele de la 1848, dar el nu s'a lăsat prins nici de acest nou ideal care atrăgea spre dânsul un întreg tineret gata de luptă cu prețul vieții, și nici de misticismul național care prin cugetarea unui Rosmini aștepta de la Scaunul roman, adânc prefăcut și pus în concordanță cu cerințile unui timp nou, învierea unei Italii ispitite, apoi călcate în picioare și umilite. Cu atât mai puțin putea el să-și puie speranțele în opera politică, militară, de războiu și de cucerire, a monarhiei piemontese, care acestui așa de adânc Italian a putut să-i pară, prin originea, tradițiile și aplecările sale, un lucru străin. Cel care a rămas străin de capriciile și greșelile de măsură ale noului romantism și-a arătat ura și față de acel curent nou care căuta să sprijine, ca în saint-simonismul inginerilor de la Paris, societatea viitoare pe o « economie politică » materialistă, ca aceea care e la originile cugetării și acțiunii unui Cavour. Și nu-l atingea pe bolnăviciosul oprit de acest blăstăm de a străbate țerile — și el s'a dorit cândva, mai mult din curiositate, fără îndoială, la Paris —, acel spirit de aventură care a dus până în pustiile Americei-de-Sud, așteptând vremea când va fi ctitorul prin revoluție al Italiei unite, pe Genovesul Garibaldi.

Acelor cari nu sânt legați de poporul lui, cu toate patimile lui de atâtea secole, cu toate nădejdile lui zdrobite, acelor cari nu se pot cufunda, ca dânsul, în misterele, mai greu de

străbătut de cum se crede, ale antichității greco-romane, în sfârșit acelora cari nu pot prinde esența însăși a acestui nobil și aspru păgânism de protestare și osândă în general înțeleasă, partea din opera aceluia care încă de la unsprezece ani pusese mâna pe condeiu, scormonind în nesfârșita comoară a clasicismului, a apărut numai în neagra maiestate a acestei sentințe fără apel împotriva vieții înseși:

Nouă, din leagăn,
Drept ni stă, și la mormânt, nimica!

Sau:

Muri-vom. Vălul nedemn zdrobit la pământ
Va alerga sufletul gol către Iaduri.

Aiurea:

Ce este suferința noastră, suspinul
Ce este acest: a muri?

Și, în sfârșit:

Două lucruri frumoase le are lumea
Iubirea și moartea.

De aceea adoptarea lui, înțeles, adecă foarte mărgenit — astfel, de toți cei cari se socot și se intitulează: pesimiști, dispoziție de spirit care nu se poate preface într'o formulă și nu poate îndrepta pe cine nu trage ultima conclusie, suprimându-se, spre nicio acțiune în viață.

De aici, la noi, îndemnul lui Anton Naum către desperatul Leopardi, căruia crede că-i poate reda ceea ce însuși n'ar fi putut să vadă în jurul și de-asupra lui:

O, vino, Leopardi, vino în sferele strălucitoare.

De aici poate și acea am zice « popularitate » leopardiană la noi, care a îndemnat și la cercetări ca acelea, așa de adâncite în ce privește unele legături ale poetului cu străinătatea, ale unui profesor din generația mai nouă d-l N. Șerban [1]). De aici tot ce a putut spune, cu privire la soarta scrisului acestui mag al nimicniciei:

[1]) D-na Anita Belciugățeanu i-a consacrat o lucrare anume, foarte bine întemeiată.

Ştiu că natura e surdă,
Că mila nu este a ei,
Că binele nu-l caută; numai
Singurătatea-i a ei,

acum în urmă, în Italia însăşi, harnicul urmăritor a tot ce ne leagă în domeniul literar de Italieni, d-l Alexandru Marcu.

II

Dar de sigur nu pentru această osândă aruncată existenţei, pentru acest refus de a colabora la zădărnicia intrinsecă a oricării fapte, a oricării ilusii de îndreptare a lucrurilor, a fost comemorat Leopardi, la o sută de ani de la moartea lui urîtă şi obscură, în chinurile holerei de la Neapole! nu pentru aceasta, într'o epocă de optimism, de încredere, de necontenită şi roditoare creaţiune entusiastă, de încercare fericită a refacerii zilelor Romei, iubite de poet, regele Italiei a presidat una din aceste serbătoriri a memoriei lui.

I se va fi părut lui Leopardi surdă şi oarbă, necruţătoare faţă de tot ce produce ca să distrugă, natura, decât care nu putem şti, înţelege şi, în totalitatea ei, care ne cuprinde şi pe noi, şi iubi. Dar puţini au putut-o concepe în măreţia ei şi iubi în fiecare amănunt al ei ca dânsul.

Da, orăşelul e întunecat, lipsit de orice altă viaţă decât a nimicurilor provinciei celei mai meschine, da, acolo, unde sânt aşa de puţine şi de sărace amintirile trecutului, nimic nu-l îndeamnă la închinare, fiind acolo şi aşa de puţin din viaţa, de o nesfârşită bogăţie, a poporului italian. Dar nimic nu-i scapă din tot ce este împrejur, şi priveliştile de de-asupra colţişorului acestuia de lume îl fac închinător al puterilor de de-asupra vieţii, condamnată.

Nu-i piere din minte nici « dealul pustiu », nici casa primelor suferinţi, nici gardul care-i taie privirea, cu atât mai puţin depărtata privelişte a « munţilor albaştri », a pădurii de chiparoşi, cum nici miresmele de codru. Aude broaştele din

lacuri, vede iepurii jucând la lună, se încântă de strălucirea candelelor fugare ale licuricilor, urmărește

. . . în noaptea târzie
Cântul ce s'aude perind peste cărări
Şi care 'ncet se pierde în fundul depărtării.

In vântul care vuiește în arbori el caută tălmăcirea problemei de zbucium și pace care a rămas în fundul acestui gând chinuit, care nu odată ajunge la mari momente de liniște, în părăsirea finală a egoismului uman, care nu înțelege că viața noastră nu e decât o parte trecătoare în imensele mișcări ale universului, căruia-i aparținem cu tot ceea ce cuprindem, cu tot ceea ce sântem și cu tot ceea ce facem.

Dar marea lui mângâiere nu o caută el acolo, ci aiurea.

Intr'o bibliotecă al cărui singur cetitor este, copilul dintre cincisprezece și optsprezece ani, care nu știe de bietele școli ale noastre, mâncătoare de vreme și de sănătate, pentru a da în loc formule veștede, aceleași pentru toată lumea și de fapt pentru lăuntrul nimănui, a descoperit pe oamenii antichității.

Pe toți, până la cei mai puțin cunoscuți și cercetați, până la un Moschos, până la gânditorii misticismului asiatic și alexandrin, un Hesichiu din Mialet, un Porfiriu, până la cei d'intâi codificatori ai creștinismului, ca doctrină și ca istorie, un Eusebiu. Devine filolog fără nicio învățătură de seminariu, așa cum devenise în Franța un Paul Louis Courier și publicațiile lui asupra lui Hesiod și a Odiseii, asupra lui Virgil și lui Horațiu îl puseră în același rând cu un Niebuhr și-i aduseră onoarea de care, fiind cum era, va fi zâmbit, a unei chemări ca profesor la Berlin.

A fost un adânc cunoscător, nu numai al scrisului roman, dar și al celui, care presintă cu totul alte greutăți, al Greciei înseși, pe care atât de mult a iubit-o și a urmărit-o în toate tainele scrisului și gândului ei. Se poate ca, prin contrast cu ce avea supt ochi, disprețul lui pentru lume să fi fost și mai mare, dar în micile descoperiri de fiecare clipă, în noile interpretări el va fi găsit acel înălțător simț al biruinții pe care nu-l putea afla tânărul în iubire și omul matur într'o viață

politică pe care i-au refusat-o împrejurările și, mai ales, el însuși și-a refusat-o.

Din această cunoaștere a antichității clasice,— mai mult: din această *deplină identificare cu dânsa*, a scos el și forma scrisului său în presă: dialogurile, aforismele, precum și acea ironie, de sigur atică, acea satiră cu pipărat miros de ierburi ce cresc și azi pe piatra elenică în care și-a îmbrăcat cugetarea și care cer, ca o pregătire, coborîrea în tainele idealismului platonician.

III

Dar, în singurătatea lui cântată și iubită cu fanatism, ca un suprem gest de sfidare, el aruncă, în contemplarea supremelor revelații ale gândului și în suirea culmelor spre care el se poate avânta, melancolia pe care superficiala privire a naturii și a vieții poate s'o inspire.

O mărturisește el însuși:

« Cel ce comunică puțin cu oamenii e rare ori misantrop. Adevărații misantropi nu se găsesc în singurătate, ci în lume. Pentru că întrebuințarea practică a vieții și nu filosofia e ceea ce face a se urî oamenii. Și, dacă vre unul care e astfel, se retrage din societate, pierde în retragere misantropia » [1]).

Sau aiurea, vorbind, de felul cum poate și trebuie să se formeze reputația scriitorului, mărturisitor de adevăr și urmăritor de idealuri:

« Neputând în tovărășia cu oamenii să te bucuri de orice beneficiu al gloriei tale, cel mai mare folos ce-l vei trage va fi să te întorci în sufletul tău și să te complaci cu tine însuți în singurătatea ta, luând îndemn și mângâiere pentru osteneli noi și făcându-ți temeiu de noi speranțe » [2]).

Spre o poesie de luptă, care trezește amintirile, biciuind păcatele vremii moderne, fără a se înduioșa de miseriile ei, care-l desgustă, ferindu-se de orice atingere cu lumea încunjurătoare, îl împingea de la început acel contact, pe care-l căutase

[1]) Cugetarea LXXIX.
[2]) Capitolul X din *Il. Parini ovvero della storia.*

cu greutate, trăgând din el însuflețire pentru opera unei viețe întregi, celalt represintant al acelei mici nobilimi italiene pe care de atâtea ori o găsim la începutul renașterii naționale italiene, Piemontesul francisat prin mediu care a fost, și el cu un înalt ideal, căutându-și realizările în lumea clasică, educatorul spre credință, voință și luptă al nației sale, Vittorio Alfieri. E vorba de trecerea peste filosofismul de fond și iesuitismul de formă ale veacului al XVIII-lea pentru a descoperi curagios și a urma cu credință pe Dante și pe Petrarca. Şi pentru Leopardi, care-i citează și-i imită, care iea de la dânșii și forma versului de mers șerpuitor, fără artificii de rimă și cu largi cadențe retorice, ei au fost revelatorii. De la dânșii e pornirea războinică, dușmănia împotriva străinului cuceritor, până la «Franța scelerată și neagră», până la împăratul tiran, totuși o nouă întrupare de Cesar, care duce în pustiile de ghiață rusești și ucide în zăpezi, «pe jumătate goi, slabi și crunți», pe atâția dintre tinerii Italieni cari ar fi avut de purtat, pentru alte scopuri, cu totul alte lupte. Şi tot de acolo și acea iubire pentru micul amănunt, pitoresc și duios, care se culege din miile de aspecte, umile, dar pline de înțeles, ale naturii și din viața însăși de toate zilele a umanității, care nu face decât o întregește, o resumă și, prin cugetare, o înalță.

Iată-l astfel pe acest infirm, nesigur, adesea, de ziua de mâne, campion al Italiei ce trebuie să fie. Și astfel, tot pe urmele lui Petrarca, el înalță cel mai frumos imn Italiei care a fost și care trebuie neapărat să învie. In ritmuri de lirică elenică, în graiu ca al lui Alceu luptătorul el se vede chemat să iea parte la lupta de liberare a celei căreia îi vede zidurile și arcele

Şi stâlpii și statuile și pustiile
Turnuri ale străbunilor,
Dar gloria nu i-o vede,

ci numai rănile și vânătăile, lanțurile pe amândouă brațele și-i aude plânsul, al celei

Deprinsă a învinge neamuri.

S'ar răpezi asupra dușmanilor pe cari atâta-i urăște:

Nu luptă nimeni pentru tine și nu te apără
Niciunul din ai tăi?
Hai, arme, dați-mi arme: eu singur
Mă voiu lupta și voiu cădea eu singur.
Din cer să mă ajute să fie-un foc
Pentru inimi italiene sângele mieu.

Va lupta pentru Italia însăși, nu pentru aceia cari cad în oștile Franciei tinzând la stăpânirea lumii întregi:

Şi vai acelui care se stinge 'n bătălie,
Nu pentru-a lui moșie și pentru-a lui bună
Soție și copii iubiți,
Ci pentru dușmanii altuia
Şi pentru un alt neam,
Şi nu poate, la moarte, să spuie:
« *Sfântă țară-mamă,*
Tu care mi-ai dat viața, primește-o înapoi ».

Ca un Xerxe învins de freamătul răzbunător al Greciei îi apare Napoleon, jertfitorul de neamuri, și amintirile războaielor medice învie înaintea visionarului, atunci când el se preface în cântărețul acelor biruitoare lupte pentru libertate.

* * *

Supuși fatalității pe care n'o putem învinge și la care se adaugă miseriile vremilor în care trăim, cea mai înaltă valoare a poetului stă în aceia că peste toate acestea el știe să glorifice ceia ce dă un preț acestei vieți de care se împărtășește o clipă pentru a da o nouă expresie lucrurilor care ne înalță și ne întrec.

Peste tot ce plângea în inima sa pentru el și peste tot ce-l umplea de ironie în gândul său pentru țara și nația sa, Leopardi a ajuns astfel la această culme a nobilei singurătăți senine de unde toate se văd în lumina clară a lucrurilor nemuritoare [1]).

---

[1]) Pentru amănunte trimet la cartea mea *Istoria literaturilor romane*, III, Bucureşti 1920, pp. 291—9. Şi, pentru traducerea odei, la Iorga, *Opere poetice*, pp. 305—9.

C. 44.291. PREȚUL: LEI 5.